

КИТАБХАНА ФОНДЛАРЫНЫН ЭЛАГӘЛИ КОМПЛЕКТЛӘШДИРИЛМӘСИ ПРОБЛЕМЛӘРИ

Мајыл ҺӘСӘНОВ

*тарих
елмләри
намизәди,
досент*

Республикамызда китабхана фондларынын әлагәли комплектләшдирилмәси ән мүнүм проблемләрдән бири һесап олунар. Бу проблемләрин сәмәрәли һәлли комплектләшдирмәнин оптималлығы илә бағлыдыр. Мәһз буна көрә дә комплектләшдирмә оптималлығыны охучулара хидмәт саһәсиндән, тәсәррүфат вәзифәләриндән, истеһсалат просесиндән, профиллик мөвгејиндән, мүнтәзәмлик маһијјәтиндән, сәнәдләри сечмә принципләриндән ажры дүшүнмәк олмас. Тәчрүбә көстәрир ки, һәр бир китабханачы өз охучуларынын тәләбләрини өдәмәк үчүн ән лазыми әсәрләри әлдә етмәјә, китабхананын профиллини, вәзифәсини нәзәрә алмаға чалышыр.¹ Лакин апарылан мугәјисәли тәһлилләр көстәрир ки, охучу континкентинин китабханаја мүнәсибәти ејни сәвијјәдә олмур. Белә ки, охучулар китаб фондуна мүхтәлиф мөгсәдләрлә мурачиәт едир. Бу да охучуларын социал-сијаси, елми-техники, истеһсалат, тәсәррүфат вәзифәләри, мөдәни һазырлығы илә бағлыдыр. Охучу тәркибинин мүхтәлифлији, мүталиә зәнкинлији, дәрин мәзмунлу сорғулар китабханаларын комплектләшдирмә фәргләрини доғурур. Бунлары конкрет олараг ажры-ажры китабханаларын комплектләшдирмә просесиндә мүшаһидә етмәк олар. Бурада һәр шејдән әввәл китабханалар арасында әлагәли комплектләшдирмә вә фондларын кејфијјәтини јахшылашдырмаг вәзифәси дурур.² Буна көрә дә һәр бир мүталиә истигамәти конкрет мүәјјәнләшдирилмәлидир. Хүсусән индики дөврдә, малијјә имканларынын

чәтин олдуғу бир заманда китабханаларын комплектләшдирмә ишинин алагәләндирилмәси мһүм әһәмијјәт кәсб едир. Даһа доғрусу, китабханалар комплектләшдирмә просесиндә бир-бирини тәкрат етмәмәли, дублет фондлар јаратмамалыдыр. Мүасир дөврдә ејни типли китабхана фондларынын бирләшдирилмәси дә хүсуси әһәмијјәт кәсб едир вә комплектләшдирмәнин зәнкинлијини, фондун истифадәетмә потенциалыны артырыр. Мәсәлән, Литвада мәктәб китабханаларынын МКС китабханалары илә бирләшдирилмәси фикрини ирәли сүрүр вә кәстәрирләр ки, мәктәб китабханаларында бир гәјда олараг мүтәхәссләр ишләмир. Лакин МКС ишчиләри фондларын комплектләшдирилмәсинә даһа мһүм тәсир кәстәрә биләр.³ Бу фикри бизим китабханалар һаггында да сөјләмәк олар. Әкәр кәләчәкдә Азәрбајҗанда Ваһид Республика Фонду (ВРФ) јаратмаг мүмкүн оларса, онда китабханаларын алагәли комплектләшдирилмәси даһа сәмәрәли һәјата кечириләчәкдир. Доғрудур, һазырда ВРФ јарадылмасынын бә’зи үнсүрләри мөвчуддур. Мәсәлән, китабханаларарасы абонемент, китаб мүбадиләси вә с. алагәләр хејли әһәмијјәт кәсб етмәјә башламышдыр.⁴ Лакин бунларын тимсалында ВРФ јарадылмасыны ирәли сүрмәк гејримүмкүндүр. Мәһз буна кәрә дә китабханаларын даһа алагәли комплектләшдирилмәси зәрурәти өз әһәмијјәтини сахламагдадыр.

Әлагәли комплектләшдирмәнин ән мһүм формаларындан бирини дөвләт күтләви китабханаларын мәркәзләшдирмә системи тәшкил едир. Бу китабханалар хидмәт етдији әразидә бүтүн кәнд вә ја шәһәр китабхана-филиал фондларынын алагәли комплектләшдирилмәсини һәјата кечирир, МКС шәраитиндә бүтүн фондларын профилли формалашмасыны тә’мин едир. Лакин әфсуслар олсун ки, республикамызда китабхана шәбәкә мәркәзләшдирилмәмиш вә онларын һәр бири өз фондуну ајрыча комплектләшдирир. Бу фикри елми, али мәктәб, орта мәктәб, елми-техники вә с. китабханалара да аид етмәк олар. Буна кәрә дә мүхтәлиф шәбәкә фәалијјәт кәстәрән һәр бир китабхананын өһдәсинә мәс’ул вәзифә дүшүр вә фондун алагәли комплектләшдирилмәсиндә чидди мөвге тутмаг вачиб мәсәлә һесаб едилер. Белә ки, китабхана тәрәфиндән дүзкүн комплектләшдирилмиш һәр бир китаб фондун әсл оператив мүлкijјәтинә чеврилир. Демәли, мүхтәлиф типли вә нөвлү китабханаларда фәалијјәт кәстәрән комплектләшдиричи фондун үмуми комплектләшдирмә просесини дәриндән дәрк етмәлидир. Күтләви китабхана фондларынын комплектләшдирилмәси илә мәшғул олан шәхс билмәлидир ки, онун әсас хидмәт объектини кениш охучу күтләси тәшкил едир вә мәһз буна кәрә дә о, күтләви характер дашыјан әдәбијјатын, социал-сијаси, бәдии, елми-тәбии, тибб, кәнд

тәсәррүфаты вә с. саһәләрә даир сәнәдләрин әлдә едилмәсинә сә’ј кәстәрмәли вә фондун долғунлуғуну јаратмалыдыр. Елми вә хүсуси китабханалар күтләви китабханалардан фәргли олараг елми ишчиләрә, һазырлығлы мүтәхәссләрә хидмәт етдијиндән фондун комплектләшдирилмәсиндә даһа чох елми әдәбијјатын, тәдгигат әсәрләринин алынмасына үстүнлүк верилир. Бурада М.Ә.Сабир адына Бақы Мәркәзи Шәһәр Китабханасы вә Азәрбајҗан Республикасы ЕА Мәркәзи Елми Китабханасы тәчрүбәсинин мүгајисә едилмәси даһа характерик ола биләр.

М.Ә.Сабир адына Мәркәзи Шәһәр Китабханасында 142181 нүсхә китаб фондунун тәркибиндә 21178 нүсхә елми-тәбии, 68770 нүсхә техника, 519 нүсхә тибб, 8241 нүсхә социал-сијаси, 74361 нүсхә бәдии, 1697 нүсхә ушаг әдәбијјаты өһатә олунмушса вә бунлардан 42%-ни күтләви, 39%-ни бәдии, 5%-ни елми, 15%-ни дөври нәшрләр вә с. тәшкил едирсә,⁵ Азәрбајҗан Республикасы ЕА Мәркәзи Елми Китабханасында 1876566 нүсхә китаб фондунун тәркибинин 436566 нүсхәсини елми-тәбии, 151036 нүсхәсини техника, 56505 нүсхәсини тибб, 28049 нүсхәсини социал-сијаси, 173478 нүсхәсини һуманитар, 14277 нүсхәсини диқәр әдәбијјат тәшкил едир. Бунларын 35%-и елми тәдгигат, 15%-и бәдии, 4%-и елми-күтләви, 50%-и дөври нәшрләрә вә диқәрләринә аиддир.⁶

Бу рәгәмләрин мүгајисәли тәһлили кәстәрир ки, фондун тәркиби әлагәли шәкилдә охучу профилинә кәрә комплектләшдирилир. Әкәр күтләви китабханаларда елми әдәбијјат фондун 5%-ни тәшкил едирсә, елми китабханаларда бу, 35%-ә бәрәбәрдир. Күтләви китабханаларда дөври нәшрләрин мүгајисәси 10-15%-ә бәрәбәрдирсә, елми китабханаларда бу оптималлығы 50%-ә јахындыр. Бу фикри диқәр әдәбијјатын алагәли комплектләшдирилмәсинә дә аид етмәк олар. Демәли, һәр бир китабхана охучу тәркибинә кәрә өз фондунун алагәли комплектләшдирилмәсини елә тәшкил етмәлидир ки, фондда истифадәсиз олан әдәбијјат јығымы әмәлә кәлмәсин. Китабханада алагәли комплектләшдирмәни доғуран башга сәбәбләр дә вардыр. Бу да китабханаларын гаршысында дуран вәзифәләрлә вә профилләшмә илә алагәдардыр. Әкәр күтләви китабханалар социал-сијаси вәзифәләрин һәјата кечирилмәсинә әсасланырса, елми вә хүсуси китабханалар бунларла јанашы, елми-тәдгигат әдәбијјатынын тәшкили вәзифәләрини дә јеринә јетирер. Әлагәли комплектләшдирмәдә бу вәзифәләрин һәлл едилмәси фондларын комплектләшдирмә һәддини дәгигләшдирир. Елми вә хүсуси китабханалар алагәли комплектләшдирмәдә күтләви китабханалардан фәргли олараг елми, елми-тәдгигат әдәбијјатынын комплектләшдирилмәсинә даһа мһүм диқәт јетирер. Бақы

Мәркәзи Шәһәр Китабханасында истехсалат әдәбијјаты фондун 8%-ни; елми-тәдгигат әдәбијјаты 7%-ни тәшкил едирсә,⁷ физика елми-тәдгигат институту китабханасында истехсалат әдәбијјаты фондун 28%-ни, елми-тәдгигат әдәбијјаты исә 65%-ни әһатә едир.⁸ Демәли, әләгәли комплекләшдирмәдә бу китабханалар комплекләшдирмәјә мүхтәлиф мөвгеләрдән јанашыр.

Әләгәли комплекләшдирмәдә профиллилик принципи диқәр китабханаларда да әсас кәтүрүлүр. Бурада мөктәб китабханалары илә ушаг китабхана фондларынын гаршылыгы комплекләшдирилмәсиндә нәзәрә чарпыр. Һәр ики китабхана шәбәкәси әсасән шакирдләрә вә мүәллимләрә хидмәт кәстәрир. Лакин әләгәли комплекләшдирмә нөгтеји-нәзәриндән бу китабханаларын фәалијјәтиндә мүәјјән фәргләр мөвчуддур. Бу чәһәтләр ики китабхананын (153 №-ли мөктәб китабханасы вә Н.Һикмәт адына ушаг китабханасы) тимсалында даһа конкрет мүшәһидә олуна биләр. 153 №-ли мөктәб китабханасы фондунда мөвчуд олан 26986 нүсхә сәнәдин тәркибиндә 10326 нүсхә дәрслик, 10380 нүсхә социал-сијаси, 8456 нүсхә бәдии, 5920 нүсхә тәдрис-методик, 174 нүсхә ушаг әдәбијјаты әһатә олунамушса,⁹ Н.Һикмәт адына ушаг китабханасы фондунда олан 80799 нүсхә китабын 1389 нүсхәсини социал-сијаси, 2477 нүсхәсини техника, 52477 нүсхәсини бәдии, 3676 нүсхәсини идман-инчәсәнәт әдәбијјаты тәшкил едир.¹⁰ Көрүндүјү кими, 153№-ли мөктәб китабханасынын фондунда дәрслик, нүсхәләр тәдрис-методик әдәбијјаты олдуғу һалда, Н.Һикмәт адына ушаг китабханасында белә характерли әдәбијјат әһатә олунамушса. Лакин әләгәли комплекләшдирмә просесиндә Н.Һикмәт адына ушаг китабханасы фондунун 64%-ни (52477 нүсхә) бәдии әдәбијјат тәшкил етдији һалда, 153№-ли мөктәб китабханасы фондунун 29,5%-ни (8456 нүсхә) бәдий әсәрләр әһатә едир. Демәли, һәр ики китабхана әләгәли комплекләшдирмәдә фондун формалашмасына мүхтәлиф бахымдан јанашыр ки, бу да китабханаларын гаршысында дуран вәзифәләрин һәлли илә бағлыдыр. Әкәр мөктәб китабханалары шакирдләри програма ујғун дәрсликләрлә тә'мин едирсә, бәдии әдәбијјат һесабына ушаг китабханалары онларын мүталиә потенциалыны јүксәлдир.

Бу фикри һәмчинин саһәви республика китабхана фондларынын, али мөктәб китабхана фондларынын гаршылыгы комплекләшдирилмәсиндә мүшәһидә етмәк олар. Һәр ики һалда китабханалар елмин конкрет саһәләри үзрә сәнәдләрин саһәви комплекләшдирилмәсини нәзәрә алыр вә фондларын долғунлуғуну тә'мин етмәјә сә'ј кәстәрирләр. Лакин бу фондларын формалашмасы тәркибиндә мүәјјән фәргләндиричи чәһәтләр мөвчуддур. Әкәр али

мөктәбләрдә китабхана фондунун әсас тәркиб һиссәсини дәрсликләр, тәдрис вәсаитләри тәшкил едирсә, саһәви республика китабханасында белә комплекләшдирмә профилине раст кәлмәк мүмкүн дејилдир. Әкәр Азәрбајҗан Дөвләт Педагожи Университети Китабханасынын бүтүнлүкдә фондунун (653690 нүсхә) 28%-ни (259357 нүсхә)¹¹ дәрслик тәшкил едирсә, Республика Елми Педагожи Китабханасында үмуми фондун 6 фаизини (19215 нүсхә) дәрслик¹² әһатә едир. Бурада белә бир хүсусијјәти мүшәһидә етмәк олура ки, али мөктәб китабханалары бүтүн һалларда дәрсликләрин комплекләшдирилмәси мәсәләсинә мүһүм диғтәт јетирир вә профиллилик принципинә хүсуси әһәмијјәт верир. Һәр ики китабханада профиллилик вә охучу сорғуларынын мүхтәлифлији нәзәрә алынаыр. Республика Елми-Педагожи Китабханасы даһа кениш сорғулу охучуларә хидмәт етдијиндән елми әдәбијјатла јанашы, елми-күтләви сәнәдләрин коплекләшдирилмәсинә даһа бөјүк диғтәт јетирир. Әкәр Азәрбајҗан Дөвләт Педагожи Университети Китабханасында 14328 нүсхә елми күтләви әсәрләр әһатә олунамушса, Республика Елми-Педагожи Китабханасында 33744 нүсхә күтләви әдәбијјат әһатә олунамушдур. Бурада ајры-ајры әдәбијјат нөвләринин сечилмә тамлығы нәзәрә чарпыр. Демәли, әдәбијјатын сечилмә тамлығы мүхтәлиф типли вә нөвлү китабхана фондларынын тәркиб зәнкинлији илә мүәјјәнләшир. Бу саһәдә М.Ф.Ахундов адына Азәрбајҗан Дөвләт Китабханасы фондунун формалашмасы хүсуси әһәмијјәт кәсб едир. Китабхана мүлки әдәбијјат саһәсиндә фондун комплекләшдирилмәсинә бөјүк сә'ј кәстәрир вә онун профилли формалашмасыны тә'мин едир. Бу китабхана диқәр китабханалардан фәргли оларәг республикада мүлки әдәбијјатын ән мүһүм вә јекәнә мәнбәји һесаб олунаыр. Демәли, һәр бир китабхана фондун гаршылыгы комплекләшдирилмәсиндә мүхтәлиф вәзифәләри һәлл едир, охучуларын ән мүһүм сорғуларыны тә'мин едир, комплекләшдирмә ишиндә мүхтәлиф тәшкиләти-методик үсуллара әсасланыр.

Үмумијјәтлә, китабхана фондларынын комплекләшдирилмәсинә ејни нөгтеји-нәзәрлә јанашмағ олмаз. Белә ки, гаршылыгы комплекләшдирмәдә һәр бир китабхананын өзүнә көрә комплекләшдирмә өлчүләри, заман, мөкан ме'јарлары мөвчуддур. Заман дедикдә мүхтәлиф типли вә нөвлү елми китабханаларда фондун јениләшдирилмәси узун мүддәт нәзәрдә тутулурса, күтләви китабханаларда исә сечмә просесиндә фондун ғыса мүддәтли максимум јениләшдирилмәсинә иснад едилир. Демәли, елми китабханалар комплекләшдирилмәдә вахт давамлылығы е'тибарилә даһа јүксәк мә'на дашыјыр. Мөкан дедикдә конкрет бир рекионда, шәһәрдә

(мәс., Бақыда) кітапханаларын әлагәли вә гаршылыгылы комплектләшдирилмәси нәзәрдә тутулур. Кітапханаларын фондлары елә әлагәли комплектләшдирилмәлидир ки, алынан сәнәдләр бир-биринин садәчә механики тәкрарына чеврилмәмәли, мәгсәдјәнлү характер дашымалы, сүн'и кітаб јығымы характерли олмамалы, һәр бир әсәрин фондда тутдуғу јер дәгигләшдирилмәли вә фондун бүтүнлүкдә дәјәр әмсалы мүәјјәнләшдирилмәлидир. Бу характерик хүсусијјәтләр мөкан дахилиндә бүтүн фондларын сәмәрәли әлагәли комплектләшдирилмәсини тәнзимләндирә биләр.

Кітапханаларын әлагәли комплектләшдирилмәсини сырф норматив өлчүләрә дә чевирмәк олмаз. Елә һаллар да ола биләр ки, әлдә едиләчәк сәнәдләр тәкчә бир кітапханаја дејил, мүхтәлиф кітапханаларын ән зәрури комплектләшдирмә профилинә аид ола билсин. Белә олдугда кітапханалар һәммин сәнәдләрин (мигдар әмсалыны мүәјјәнләшдирмәклә) әлдә едилмәсинә чидди сәј кәстәрмәлидир. Бурада комплектләшдиричидән бөјүк усталыг, мөһарәт, дәрин билик тәләб олунар. Кітапханаларын әлагәли формалашмасыны комплектләшдирмә мәнбәләринин зәнкин-лијиндән ајры дүшүнмәк олмаз. Комплектләшдирмә мәнбәләри нә гәдәр зәнкин оларса, сәнәдләрин алынма әмсалы бир о гәдәр јүксәк сәвијјәдә дура биләр. Күтләви кітапханалар фондун формалашмасында әсасән 4 мәнбәдән (кітапхана коллектору, кітаб мағазалары, мүбадилә фондлары вә дәври мөтбуат јайымы) истифадә едирсә, универсал елми кітапханалар 10-а јахын комплектләшдирмә мәнбәсинә (мөчбури нүсхәләр, кітаб мүбадиләләри, дәври нәшрләр, харичи нәшрләр, кітапхана коллектору, кітаб мағазалары вә с.) иснад едир. Һеч шүбһәсиз, бу мәнбәләрин чохлуғу универсал елми кітапхана фондларынын тәркиб зәнкинлијини доғурур вә онун истифадәетмә сәвијјәсини кенишләндирир, һәмчинин универсал елми кітапханаларда харичи вә мүлки әдәбијјат фондунун нот, аудиовизуал материаллар вә диқәр сәнәдләрин комплектләшдирилмәсинә мүһүм тә'сир кәстәрир.

Бурада хүсуси кітапхана фондларынын комплектләшдирилмәси фәргләрини дә гејд етмәк олар.

Әлагәли комплектләшдирмә просесиндә бу кітапханалар фондун тәркибиндә кітапхана-библиографија вә фактографик мә'лумат фондлары јаратмагла, бөјүк әһәмијјәтә малик олан аз тиражлы, сифаришли вә пулсуз нәшрләри, сәнајә каталогларыны, харичи елми вә елми-техники әдәбијјаты, макинадә јазылмыш тәрчүмәләри, ајры-ајры идарәләрә мөхсус әдәбијјаты, електрон һесаблама машыналарынын програмларыны вә с. сәнәдләри әлдә едирләр. Бу да хүсуси елми кітапхана фондларынын диқәр кітапханалардан

фәргли комплектләшдирилмәсини кәстәрир вә фондун формалашмасы хүсусијјәтләрини мејдана чыхарыр. Белә комплектләшдирмә мүхтәлиф охучу группларынын сорғуларынын тә'мин олунамасына мүсбәт тә'сир кәстәрир.

Бүтүн бунлар сүбут едир ки, кітапхана фондларынын әлагәли комплектләшдирилмәси бөјүк әһәмијјәтә маликдир. Һәр бир охучу кітапхана фондларынын тәркибини тәсәввүр етмәлидир ки, она лазым олан сәнәдләри тез вә мәгсәдјәнлү бир шәкилдә әлдә етмәк имканына малик олсун.

Ән мүһүм мүталиә проблеминин һәлл едилмәсиндә дәври мөтбуат сәһифәләриндә "Бизим кітапханалар" башлығы алтында кушә тәшкил олунаса вә вахташыры бу бөлмәдә кітапханалар вә онларын фондлары һагтында мүхтәлиф материаллар верилсә, даһа сәмәрәли олар. Ахы, охучуларә лазым олан милјон нүсхәләрлә кітаб сәрвәти мөһүз республикамызын кітапханаларында сахланылыр.

МӘНБӘЛӘР

1. Столяров Ю.Н. Библиотечный фонд: Учебник. - М., 1991. - 271 с.
2. Исаев Ю.В. Новые подходы к комплектованию библиотечных фондов // Сов.библиотековедение. - 1991. - №3. - С.61-63.
3. Шубайте Р. Забота о фондах прежде всего // Сов. библиотекоеведение. - 1992. - №1. - С.61-66.
4. Мәркәзләшдирилмиш кітапхана системләриндә ишин тәшкили. - Б., 1988. - 176 с.
5. М.Ә. Сабир адына Мәркәзи Шөһәр Кітапханасынын 1996-чы ил һесабаты, С.15.
6. Азәрбајчан Республика ЕА Мәркәзи Елми Кітапханасынын 1995-чи ил һесабаты. - 29 с.
7. Бакы Шөһәр Мәркәзи Кітапханасынын 1995-чи ил һесабаты. - 27 с.
8. Физика Елми Тәдгигат Институту Кітапханасынын 1995-чи ил һесабаты. - С.17.
9. 153 -ли мөктәб кітапханасынын 1995-чи ил һесабаты.
10. Н.Һикмәт адына ушаг кітапханасынын 1996-чы ил һесабаты. - 12 с.
11. Азәрбајчан Дөвләт Педагожи Университети Кітапханасынын 1995-чи ил һесабаты. - 14 с.
12. Республика Елми-Педагожи Кітапханасынын 1995-чи ил һесабаты. - 19 с.